

15. Povijest školstva i narodnog prosvjećivanja

Uvod

O školstvu na našem području postoji relativno malo dokumentacije. Najviše podataka možemo dobiti iz Frasove «Topografije» iz 19. stoljeća, koji je temeljito opisao tadašnje stanje školstva u brinjskom kraju. Međutim prije toga ne postoji sačuvana dokumentacija, što pričinjava niz poteškoća oko istraživanja ove problematike.

Da bi se tadašnji puk opismenio i osposobili stručni dočasnici i časnici za tada modernu vojsku, carica Marija Terezija poduzima mjere na razvoju školstva u svim svojim zemljama. U god. **1764.** bilo je naređeno da u svakom pukovnijskom središtu, zatim u okrugu svakog bataljuna, mora biti sagrađena njemačka škola. Deset godina kasnije (**1. veljače 1774.**) postavila je carica temeljno načelo: da svaki podanik prema svome stanju i pozivu treba dobiti potrebnu poduku, a da će stručni i marljivi pojedinci biti zaposleni u školstvu; zato je svaka pukovnija trebala najsposobnijeg učitelja poslati u Beč kako bi se školovao u metodici, a onda bi nakon povratka u tome mogao podučavati i ostale učitelje u pukovniji. Zbog toga se **1860.** osniva Gospićka realka, koju je zasigurno pohađalo vrlo malo stajničke mladeži. Postojali su u Beču tečajevi za krajišku upravnu službu u trajanju od dvije godine. Oni su osnovani **1858.** godine da bi **1871.** bili ukinuti kao nerentabilni. U Senju su od **1883.** godine bili *Naukovni tečajevi za obrtničku i trgovačku mladež.*

Ipak treba napomenuti da je najjači školski centar bio Senj, koji je imao “Višu narodnu školu” i “Djevojačku narodnu školu”, te “realku” i Franjevačku gimnaziju. (*Cuvaj VII.*)

Vojničko zanimanje u 18. i 19. stoljeću bilo je vrlo cijenjeno. Vojničke škole bile su izuzetno bitne za osiguranje dovoljnog broja časnika i dočasnika. God. 1858. osnovane su krajiške pukovnijske ili regimentske škole koje su djelovale “*u štapskim mjestima*”. Za područje Brinja vojnička škola bila je u Ogulinu. To su uglavnom bile dočasničke škole. U njima su naši mladići stekli vojničku naobrazbu. Za siromašan puk to je u većini slučajeva bio jedini način da se izvuku iz siromašne sredine.

Postojali su tečajevi za kadetske škole u Otočcu do 1878./9. Nakon toga ostaje za ove potrebe samo Karlovac. Prva dva razreda kadetske škole zvala su se “*Filiale der Agramer Kadetenschule zu Karlstadt*”. Nakon toga odlazili su na nastavak školovanja u Zagreb.

Počeci školstva u brinjskom kraju

Da bi se kvaliteta pismenosti povećala i na nižim razinama car **Josip II.** naredio je god. **1780.** otvorenje njemačke škole u okrugu svake kumpanije-satnije.

Počeci organiziranoga školstva u brinjskom kraju također sežu u drugu polovicu 18. st. Na prijedlog baruna Kleefeldta osnovana je po odluci Dvorskog ratnog vijeća od **4. ožujka 1772. g.** »... za Ogulinsku pukovniciju s druge strane Kapele peta njemačka škola u Brinju...«. Također je 1832. godine u Jezeranama osnovana njemačka škola (*Fras, str 258.*)

Školska godina 1930./1931.

Pod izrazom »peta njemačka škola« treba razumjeti

kako je takvih škola u tadašnjoj Lici bilo četiri, i to u Gospiću, Otočcu, Ogulinu i Slunju. Nadalje, jezik na kome se izvodila nastava bio je njemački. Provedba ove odluke bila je otežana zbog učeničkog nepoznavanja njemačkog jezika. Treba još dodati da su se takve škole, koje su osnivane po satnijskim sjedištima u Vojnoj krajini nazivale trivijalnim, i one su u našim krajevima postojale sve do **1871. g.**, dakle punih sto godina! Nastavni plan bio je vrlo jednostavan. Uz vjeronauk su đaci poučavani još samo u čitanju, pisanju i računanju, kasnije nešto i u crtanju, geometriji i narodnom gospodarstvu. Pedagoško-metodička sprema učitelja u tim školama bila je često na niskoj razini. Među predavačima znalo se nerijetko naći i isluženi graničarskih dočasnika i pisara, od kojih su neki - pa i oni sa stanovitim školskim kvalifikacijama - bili stranci, obično Nijemci. Dakako da je sve to negativno utjecalo na stjecanje znanja. Da bi se stanje poboljšalo graničarske vlasti slale su učitelje na dopunsko školovanje u Beč te su se oni nakon višetjednih ili višemjesečnih seminara vraćali u svoja mjesta. Oni su bili ovlašteni, da posebno darovite đake podučavaju u učiteljskoj vještini te bi on učitelju, svome mentoru, pomažu u izvođenju nastave. Prije nastave đaci su pribivali misi, koja je počinjala obično u 7,30 sati. Pouka iz vjeronauka, održavana je između 15 i 16 sati, za razliku od drugih predmeta. Samo školovanje u trivijalci trajalo je dvije godine, a u posljednjim godinama njena postojanja produženo je na tri godine.

Što se zna o radu te prve škole u Brinju do kraja 18. i kroz 19. stoljeće? Odgovor je vrlo kratak- vrlo malo. Spomenica današnje brinjske osnovne škole ustrojena je tek **1958. g.**, jer je stara školska kronika sa školskim pismohranom u Drugom svjetskom ratu uništena.

U spomenutoj novoj spomenici brinjske škole zabilježeno je da je **1802.** mjesna trivijalka brojila svega 20 učenika, što znači da je najveći dio stanovništva bio nepismen. Iz ovoga je vidljivo da trivijalna škola u Brinju nije puno utjecala na porast pismenosti na našem području. Tek kasnijom uspostavom mreže narodnih škola dolazi do poboljšanja stanja. Zna se da su polaznici trivijalnih škola u prvim desetljećima njihova postojanja bili dječaci, koji su postali đaci s navršenom sedmom godinom života. Kad se to pokazalo preranim, početak školovanja bio je pomaknut godinu dana kasnije. Među njima su se rijetko susretale djevojčice. Iz biografija vojnih i civilnih osoba koje su u ono doba dosegle viši društveni status, saznajemo da im je početna škola koju su završili bila trivijalna. Glavna zadaća škole bila je da osposobi niži kadar u graničarskoj upravi, odnosno da darovitiji učenici po svršetku ove škole mogu nastaviti daljnje školovanje, najčešće vojničko.

Učenici 1930. godine. Učiteljica Marija Štefanac

Narodna škola u Stajnici

Rješenjem Dvorske vojne komisije u Beču od **19. rujna 1829.** g. osnivaju se u Vojnoj krajini narodne škole, zvane i elementarne, koje je izdržavala općina. Te su škole pohađala muška i ženska djeca, s navršenom 8. ili 9. godinom života. Nastavni jezik bio je hrvatski, a učilo se čitati, pisati, i malo računati. Školovanje je trajalo 2- 3 godine. Učitelji su bili ljudi kvalifikacija slabijih od onih koje su posjedovali učitelji trivijalnih škola. Zna se da su u tim školama poučavali i islužene feljbabe (njem. Feldweibel - vodnik, dočasnički čin) ili pak seoski obrtnici, koji su, ako su bili samci, često i stanovali u školskoj sobi. Selo ih je plaćalo dijelom u novcu, dijelom u živežnim namirnicama. Ta vrsta škole trebala je biti obvezna, a u početku nastavu je polazio svaki trinaesto sposobno dijete.

Narodna škola osnovana je **1831.** u Stajnici i **1832.** u Jezeranama. Postojanje narodne, elementarne škole u Stajnici potvrđuje jedan spis iz **1841.**, pisan njemačkim jezikom i gotičkim pismom, odaslan iz pisarne jezeranske satnije u zapovjedništvo pukovnije u Ogulin, u kome se o graničarskom mladiću **Ivanu Tomincu (Johann Tominacz)** navodi da je prije prakticanja u njihovoj pisarni »... s dobrim uspjehom kroz dvije godine narodnu školu u Stajnici i kroz četiri godine (!) njemačku školu u Brinju pohađao...”. U istom pismu se spominje i »... graničarski mladić **Petar Rajković (Raikovich)** koji je ovdašnju njemačku školu polazio kroz sedam godina isto tako s dobrim uspjehom...« Oni su naime trebali popuniti pisarska mjesta u zapovjedništvu Jezeranske kumpanije. Ovaj posljednji navod jamačno se odnosi na posebno računanje nižeg i višeg stupnja u prvoj godini nastave u trivijalci, nakon čega su uslijedile treća i četvrta godina pohađanja iste škole. Kod spomena Petra Rajkovića navodi se njegovo polazjenje

»ovdašnje njemačke škole«, što bi, ako »ovdašnji« znači jezeranski, trebalo značiti da su i u tom kumpanijskom sjedištu postojale i narodna i trivijalna škola. Škola je najprije postojala u obiteljskoj kući krajiškog kapetana, na Kolišću kod "Velikog puta". Početkom dvadesetog stoljeća započeto je sa izgradnjom nove školske zgrade na Kolišću. Prema kazivačima ona je završena i useljena oko **1914.** godine.

Prema "Mjestopisima Hrvatske" iz **1850.** navedeno je da *"stajnička i lipička pučka škola radi siromašnog stanja tamošnjih žitelja od godine 1848. ne radi i propada."* Iz ovoga je vidljivo da je lokalno školstvo prolazilo u pojedinim razdobljima vrlo teške krize.

Godine 1900. naređeno je učiteljima da budu popisivači stanovništva, zgrada, stanova i dr. prema stanju 31. prosinca 1900. Tada je u Stajnici postojala "trorazredna obospolna škola".

O stanju školstva tijekom Prvog svjetskog rata nemamo nikakvih podataka, ali se može zaključiti da se nastava normalno odvijala i bez većih zastoja. Učitelji su dobili banovu okružnicu o prikupljanju tople odjeće za vojsku, a kasnije je po školama prikupljano i toplo rublje, novac, ljekovito bilje i drugo. U ožujku 1915. godine učitelji dobivaju naredbu o sadenju krumpira i 12 vrsta povrća u školskim vrtovima radi prehrane pučanstva.

Zanimljivo je vidjeti koliko je školstvo bilo u funkciji zatiranja hrvatske povijesti i nacionalnog identiteta. Uspoređujući proslave državnih praznika, blagdana, obljetnica pojedinih ličnosti i drugih datuma u razdoblju Austro-ugarske Monarhija i sličnim proslavama u vrijeme Kraljevstva SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, primjećuje se velika kvantitativna i

kvalitetivna razlika, U Austro-ugarskoj se u školama obilježavaju obljetnice vezane za kraljevsku obitelj, njihove rođendane, imendane, obljetnice vladanja i slično. Pored toga snažno se osjeća katoličanstvo koje je ugrađeno u sustav školstva u kojem aktivno i redovno sudjeluju učenici s nastavnicima, poput misa na početku i završetku školske godine. Od drugih osoba obilježena je obljetnica hrvatskog pjesnika Petra Preradovića. Međutim, u vrijeme bana Khuena-Hedervaryja provodi se nemilosrdna mađarizacija u Hrvatskoj, pokušava se slomiti hrvatski duh, pa ban potiče hrvatsko-srpske političke sukobe. Iz tog vremena datira svetkovanje sv. Save u hrvatskim školama, tog srpskog «svetitelja i prosvetitelja».

Uspostavom Države SHS prestaje obilježavanje austro-ugarskih praznika i blagdana da bi osnivanjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca počinjju uvoditi praznovanja i obilježavanja srpskih praznika i blagdana. Ističe se Dan ujedinjenja, Vidovdan, ponovo se obilježava blagdan sv. Save. Obilježavaju se obljetnice samo ličnosti iz srpske povijesti. Tako se proslavlja bitka kod Kumanova kad je “osvećeno Kosovo”, proslavlja se osvajanje Makedonije, drže se mise na Vidovdan za sve pale borce i heroje od “Kosova do danas”, za oslobođenje i ujedinjenje u Jugoslaviju, obilježava se obljetnica Karađorđevog ustanka kao ustanka za “ujedinjenje”. Interesantno je da se od hrvatskih velikana jedino obilježavaju Zrinski i Frankopani i biskup Strossmayer kao “borci za oslobođenje od Austrijanaca”. O popu Mesiću, Krbavskoj, Sisačkoj i ostalim poznatim hrvatskim bitkama nema niti traga.

Prilikom ubojstva kralja Aleksandra učitelji su se morali zavjetovati mladom kralju Petru II. da će kod učenika još žešće gajiti duh zajedništva i jugoslavenstva, razvijati slogu troimenog jednog naroda. Iz ovoga je vidljiv jasan politički utjecaj velikosrpsstva u prosvjeti između dva rata.

Tek nastankom Banovine Hrvatske 1939. prosvjeta prelazi iz nadležnosti Beograda u Zagreb. Odmah se primjećuju pomaci. Počinju se obilježavati i hrvatske ličnosti i povijesni događaji poput obljetnica rođenja braće Radić i ostalo.

Stanje pismenosti i izvanškolsko narodno prosvjećivanje

Između dva rata postojala je niska razina pismenosti na našem području. O tome govori zapis Brinjaka Petra Stankovića koji je bio suradnik Rudolfa Hercega u podizanju narodne prosvjete opismenjivanjem što je provodilo prosvjetno krilo HSS-a, preko ogranaka Seljačke sloge. Stanković je poznao tu problematiku u svome rodnom kraju pa je to priopćio u stranačkom glasilu »Dom«. Isti autor tvrdi da je nepismenost u brinjskom kraju u razdoblju 1910.-1921. g. pala s 80 posto na 55 posto od broja cjelokupnog pučanstva. Iako je ovaj napredak u borbi za pismenost bio očit, ipak je nešto preko polovice pučanstva u tadašnjem kotaru Brinje bilo nepismeno. Bili su dakle »slijepi kod zdravih očiju« kako se to običavalo slikovito reći. Rečeni autor gleda toj činjenici u oči preko brinjskih radnika, koji su, prema jednom zapisu Vladimira Vučića, na rad odlazili »..veseli i sretni samo kad su našli posla«. Zapošljavali su se na izgradnji tunela, cesta i željezničkih pruga i drugim sličnim radovima širom Europe i na drugim kontinentima. Među njima, rijetko je tko bio pismen, te Stanković dalje kaže: »Nisu tako bili u stanju svojim pisati, a ni pismo od kuće napisano rukom općinskog pisara, nije

im imao tko pročitati.« Tvrđi da je on s 13 godina pošao na rad u Vestfaliju te je tamo među tridesetak svojih Brinjaka bio jedini pismen. Nedjeljom, na dan odmora, neumorno je za njih pisao pisma u zavičaj. (*Krpan*)

U Stajnici su se u prosvjetiteljskom poslu isticali tamošnji učitelji **Grga Fajdetić** i **Mara Štefanac**, te industrijalac **Josip Murković**. Tako bilježimo u "Hrvatskom radišu" broj 8/1924 "da je 19. ožujka iste godine održao velečasni g. župnik Ružić pod lijepim brojem sakupljenih rodoljuba predavanje o radu našeg društva (misli se na "Hrvatskog radišu") te je osnovano povjerenstvo: Stanko Ružić, župnik, povjerenik Josip Murković, veletrgovac, Tomo Sertić, trgovac, Anton Murat, učitelj i Grgur Fajdetić, učitelj.

Usprkos navedenom i svemu drugom poduzetom u svrhu iskorjenjivanja nepismenosti Brinjski je kotar 1939. g. iskazivao još uvijek velik broj analfabeta - bilo ih je 46,31 posto od broja cjelokupnog stanovništva. Po općinama je to izgledalo ovako: u brinjskoj općini bilo je 42,02 posto nepismenih, a u jezeranskoj 42,59 posto, računajući od ukupnog broja žitelja. Ako usporedimo ove postotke s onima iz 1921. g. (55 posto), dolazimo do zaključka da su uspjesi u širenju pismenosti u dva nepuna desetljeća (1921.-1939.) bili dosta skromni. (*Krpan*)

Između 1930. i 1938. g., dakle u posljednjim godinama Kraljevine Jugoslavije imamo dokumentiran pregled stanja školstva u većem dijelu Brinjskog kotara. Sve škole bile su u četverogodišnjem trajanju, s neodređenim naznakama o polasku petih razreda. O tome posjedujemo kvalitetno izvješće iz fundusa Školskog muzeja u Zagrebu. Četverorazredna škola u Stajnici brojila je 166 učenika, među kojima su prevladavale polaznice, dok su po narodnosti svi učenici bili Hrvati. Poludnevna nastava održavana je u dvije učionice, bez slobodnog dana u tjednu. Uz ravnateljicu škole **Mariju Štefanac** predavao je i **Franjo Belec**, a za učiteljicu **Štefaniju Rubin** nije u izvještaju jasno je li na školi predavala, možda samo dio školske godine. Broj školskih obveznika (možda s obveznicama više narodne škole) iznosio je 325, no od nepolaznika zapisano ih je samo tri. Među navedene okolnosti koje sprečavaju pohađanje nastave izvjestiteljica je navela snijeg i vodu. Gotovo da je zapanjujući broj analfabeta na stajničkom školskom području - zabilježeno ih je čak 518 (261 muškarac i 257 ženskih).

Ovu školu polaze đaci iz same Stajnice te iz zaselaka koji su lako uočljivi iz pregledne skice, i to su: *Štefanić Selo, Mesić Selo, Murković Selo, Brdo, Kalun, Vlahinić Selo, Vrliško Selo, Sv. Petar, Vučetić Selo, Čarapovo Selo i Tominčeva Draga*. Iz ova dva posljednja zaselka đaci su do škole prevaljivali put od 4 odnosno 5,5 km. Stoga je razumljiv prijedlog ravnateljice stajničke škole da bi valjalo otvoriti novu školu za polaznike iz Tominac Drage, Vlahinić Sela i Čarapovog Sela. Kao kuriozitet treba uzeti činjenicu da se škola u Stajnici opskrbljivala vodom iz bunara udaljenog 250 m!

Između svjetskih ratova organiziraju se razni tečajevi za odrasle, kako bi u nerazvijene krajeve došlo do prodora novih znanja i tehnologija. U Stajnici je održana 1936. godine domaćinska škola koju su pohađale **Marija Dumenčić, Mande Mesić-Žeravica, Marija Sertić-Mišova, Anica Sertić-Jurumova, Ane Murković-Brkina, Kate Sertić-Araličeva, Anica Vučetić, Marija Perković-Svitinova, Milka Movrić-Mlinarica, Ane Sertić-Aralica, Ane Vučetić, Jelka Perković-Palamentova, učiteljica Mare Štefanac, učiteljica Ančica Murković (podatke dao Zvonko Dumenčić)**. U školi se učilo o ručnom radu, kuhanju, higijeni, domaćinstvu, tkanju i sličnom. Obuka je bila u staroj školi na Kolišću. Predavači su bili vrsni stručnjaci.

O detaljnijem stanju stajničkog školstva između dva svjetska rata, kada je u Stajnici doslovce bujao život, saznajemo od naše kazivačice gospođe *Marije Mice Movrić rođ. Vuković* i *Nikole Mesića-Perkovića*, tadašnjih pučkoškolaca:

Najpoznatija učiteljica tog vremena bila je **Marija Štefanac**, koju smo od milja zvali Mare. Stajnica joj je bila prva služba u karijeri. Bila je vrlo draga osoba. Iz tog vremena poznat je još jedan vrlo vrijedan učitelj **Grga Fajdetić**. Bavio se osim učiteljskog posla i vođenjem trgovine Hrvatske seljačke stranke, koja se nalazila u dvorišnoj zgradi stare škole. (O njemu nešto više u poglavlju Političke stranke u Stajnici). Nakon njegovog odlaska mijenja ga Stajničanka **Ančica Murković**. Ona će s učiteljicom Marijom Štefanac uspješno voditi niz školskih aktivnosti. Marija Štefanac imala je prekrasan glas, zbog čega je vodila crkveni kor (zbor), a Ančica je podučavala žensku djecu ručnom radu i drugim vrijednim aktivnostima.

Neko je vrijeme radio i učitelj **Josip Kranjčević** iz Kompolja. Njega je naslijedio učitelj **Josip Blažina** iz Kraljevice, kao student siromašnih roditelja. On je puno pridonio prosvjetiteljskom radu u Stajnici, osobito oko učenja djece, raznim poljoprivrednim vještinama i oblikovanja. Posebno su u tom poslu bila darovita dva naša mladića, **Jure i Perica Vuković - Kovač**. Oni su toliko bilo vješti u izradi raznih dijelova za kola i sličnih predmeta da su oduševljavali učitelja. Bio je darovit i inteligentan i **Jure Dumenčić-Gruntaš**. Nažalost zbog nedostatka sredstava ti se mladići nisu mogli dalje školovati, i morali su ostati na selu.

Jedna od značajnih i hvale vrijednih aktivnosti učitelja Blažine bilo je podučavanje naših dečki vještinama cijepjenja voća. Nakopao je na Brezovači divljih voćaka, koje je kalemio u školskom vrtu. Time je našim dečkima pokazao vještine kalemjenja, koje do tada nisu bile po-

znate našem puku. Bavio se također sa uzgojem pčela, imao je nekoliko košnica, pokazujući djeci kako se pčele uzgajaju i održavaju. Godine **1926.** glavna atrakcija u Stajnici bila je njegova nabava kino-kamere (projektor), koja se vrtila ručno. Stavio je crne zastore na prozore i pustio projekciju prvog filma u povijesti Stajnice! Pokazivao je uglavnom edukativne filmove o zdravstvenoj problematici, kao što je pojava uši i borba protiv njih, općoj higijeni i slično. Ovime je bitno pridonio napretku našeg sela. Učitelj Blažina otišao je nakon toga na studije, koje je uspio završiti. Poslije je radio kao profesor i direktor na Pomorskoj školi u Bakru, gdje je navodno i umro.

Poslije njega došao je novi učitelj **Milan Štrk**, osoba nemirna duha, sklona dinamičnom gradskom životu. Prije toga bio je na službi u Drežnici. Njemu se u Stajnici nije sviđalo, jer je naše mjesto udaljeno od većih gradskih središta, nije imalo autobusa niti vlaka za prijevoz. Jedva je čekao da ode. Često je znao zapjevati ovu pjesmu:

*“Al je meni u Stajnici lipo,
kao vragu na prtenom špagu.”*

U to je vrijeme u Stajnici bilo jako puno đaka. Iz pojedinih obitelji bilo ih je i po pet. Žene su nerijetko rađale i do desetoro djece. Znalo se često dogoditi da pojedine žene u isto vrijeme dobiju i unučić i da rode svoje dijete! Zbog takve situacije ali i zbog sveopćeg siromaštva djeca su se oblačila u platnene odjevne predmete od domaće konoplje, pravile su se svitice, kijkljice, hlačice, gaćice i kaputići. Kad sam imala 5-6 godina mama mi je sašila i u zelenu farbu ofarbala kijkljicu.

Kazivačica Zora Bujanović, rođ. Rajković sjeća se da su u *“našu su kuću dolazili učitelji i svećenici. Poznata je bila učiteljica Jelena Vrkljan kao vrstan pedagog i vrlo dobra osoba. Bio je u Stajnici i vrlo strog učitelj Jura Perija, koji je tukao djecu.”*

Drugi svjetski rat i poratno razdoblje

U početku rata nastava se odvijala uz velike poteškoće. Tada je učitelj bio stajničan **Mata Rajković**, koji će kasnije postati visoki partizanski dužnosnik. Tijekom **1942.** godine zbog izraženih bojnih djelovanja škola je zatvorena.

Poslije rata školstvo se našlo u izuzetno teškoj situaciji. Prijeratna školska zgrada bila je neupotrebljiva za nastavu. Prve aktivnosti odvijale su se pod vedrim nebom a nešto kasnije u privatnim kućama **Tome Perkovića-Svitine, Franje i Jure Rajkovića, Sertić-Tikvice** i **Mile Sertića-Porkulaba**. Prosvjetni djelatnici bili su domaći ljudi koji su znali čitati i pisati, jer stručnog kadra tada nije bilo. Tako su prvi «prosvjetari» bili **Mate Vučetić, Pava Vranić, Mile Blažanin, Mica Krznarić i Pave Perković-Ujak**. Nakon njih dolaze školovani učitelji poput **Marka Šimunića** i **Stjepana Horvata**. Njima je bilo izuzetno teško organizirati nastavu jer su imali do četvrtog razreda i do 240 učenika. Uvjeti života i rada bili su vrlo teški pa su učitelji dolazili raditi samo po «dekretu». Stanovali su isključivo kao podstanari kod nekoga tko je imao slobodnog prostora, što je u ono poslijeratno vrijeme bilo izuzetno teško pronaći. Bili su izuzetno poštovani u lokalnoj sredini. jer su uz svoj posao bili i savjetnici, prosvjetitelji, voditelji društvenih i kulturnih aktivnosti, pravnici ali i liječnici. Pojedinci su bili pod prismotrom vlasti, a poneki i zatvarani. Marko Šimunić, inače vrlo poštovan učitelj bio je osuđen zbog navodnog rada protiv vlasti, jer je imao radio-prijemnik i slušao je strane radio-stanice, što je za ono vrijeme bio veliki «grijeh». Njegov radio-prijemnik radio je zbog nedostatka elektroenergije na 30 baterija, serijski spojenih, s kapacitetom rada od nekoliko sati.

Dugo vremena u međuratnom razdoblju bila je aktualna izgradnja još jedne školske zgrade u Stajnici. Međutim bilo je vrlo teško dokazati opravdanost nove zgrade. Da bi stanje što više dramatzirali, godine 1927. upisana su i djeca godište mlađa tako da je bilo kritičnih 95 đaka u staroj školi na Kolišću. Međutim, iduće godine nakon ubojstva Stjepana Radića dolazi do diktature kralja Aleksandra i odustajanja od bilo kakve gradnje. Nova škola izgrađena je tek **1947.** i nazvana je škola u Tominac Dragi, poznatija kao škola na Brigu. U nju su išli đaci iz Tominac Drage i Čarapovog Sela. Učitelji u toj školi bili su **Marija Holjevac, Ivica Mudrović, Dragica Lolić, Ruža Buneta, Jurica Sertić-Porkulica, Tone Vuković, Joso Murković, Tomica Vuković, Mirko Perković - Čerišnja i na kraju Jure Perković - Svitina.** Ova je škola radila do 1961. godine. Nakon njezina ukidanja učenici iz Tominac Drage idu prva četiri razreda u školu u Lipicama a ostali na Kolišće.

Najpoznatiji stajnički prosvjetni djelatnik Jure Perković - Svitina, poklonio je 31 godinu rada stajničkoj školi, odgojivši brojne generacije

Godine **1952.** zabilježeno je da je u stajničkoj školi zabranjeno učenje vjeronauka. Bila je to mjera komunističkih vlasti s ciljem ateizacije mladog naraštaja. Međutim, ta mjera nije naišla na razumijevanje kod Stajničana koji i nadalje svoju djecu odgajaju u katoličkom duhu, ali izvan škole.

Od **1958.** godine zbog velikog broja učenika nastava se održavala u kući Tome Sertića-Tikvice i u školi na Kolišću, kada je uvedena osmogodišnja škola. Škola je najprije bila četverogodišnja a zatim šestogodišnja i na kraju osmogodišnja. Uvađanjem osmogodišnje škole bilo je potrebno osigurati i veće kapacitete školskih zgrada. Takva situacija zahtijevala je izgradnju novih kapaciteta, osobito iz razloga što su đaci iz okolnih sela-Jezerana, Črnca, Razvale i Lipica išli na nastavu od petog do osmog razreda u Stajnicu. Za tu je potrebu preuređena jednokatna zgrada nekadašnjeg zadružnog doma koji je izgrađen 1947. godine. Nova škola započela je s radom školske godine **1962/63** i zadovoljavala je za ono vrijeme svojim kapacitetom. Na katu je imala četiri učionice i sanitarni čvor, dok je u prizemlju bila zbornica, ured upravitelja i tajnika, kemijski i fizikalni laboratorij i improviziranu prostoriju za tjelovježbu. Prvi direktor bio je Bogdan Vuksan.

Godine **1963.** stajničku školu pohađao je 241 polaznik. Učitelji su bili **Bogdan Vuksan** (upravitelj), **Vinka Ledenko, Ljerka Mesić, Blanka Harapin, Katica Vidaković i Đurđa Bjelobrajdić.** Kratko vrijeme radio je i naš Stajničan **Ivica Biondić,** danas profesor na Učiteljskoj akademiji u Zagrebu. U to je vrijeme bila vrlo aktivna folklorna i dramska sekcija.

Zabilježeno je da je zima **1968/69.** g. obilovala snijegom zbog čega su đaci onemogućeni u redovitom dolaženju na nastavu punih osam dana.

Među česte organizacijske promjene osnovnog školstva spada i ona iz **1973.** g. kad je osnovan Centar osnovnog obrazovanja »Narodni heroji Brinja« s tadašnjim osnovnim organizacijama udruženog rada »Srđan Uzelac« u Brinju, »Ljubica Gerovac« u Stajnici i »Ivica Lovinčić« u Križpolju.

Veliku ulogu u osuvremenjavanju škole u Stajnici imao je nastavnik i upravitelj **Jure Perković-Svitina.** Poslije **1971.** izgrađeni su školski stanovi kako bi se poboljšao standard prosvjetnog osoblja. Izgrađena su i asfaltirana igrališta za tjelovježbu i športske igre. Školska zgrada je u to vrijeme znatnije obnovljena. Nažalost, sve to nije spriječilo daljnja iseljavanja stanovništva. U tom su vremenu učitelji i nastavnici bili **Anica Šprajc, Ivica i Savka Mesić, Anica Krznarić, Ludvig Kušanić, Ivica Šimunić, Mandica Pavlović, Marica Lasić i Zora Kranjčević.**

Školstvo danas

Zbog velikog iseljavanja u zemlji i inozemstvu broj đaka padao je iz godine u godinu. Nakon demokratskih promjena **1990.** školstvo dobija ulogu koja mu pripada. U samostalnoj državi konačno se mogu provoditi programi koji će dostojno obilježiti hrvatsku povijest i biti u funkciji razvoja i modernizacije mlade države. No Domovinski rat ubrzo je prekinuo najveći dio školskih aktivnosti. Dana **7. studenog 1991.** godine uslijed zračnog napada škola je oštećena, pa su učenici morali nastavu pohađati u Brinju.

Zbog ratnih djelovanja i nemogućnosti normalnog rada, đaci s područja bivše općine Otočac napuštaju rodni kraj i sele se u Bribir kod Novog Vinodolskog, gdje su u kampu «Zagora» bili smješteni zajedno sa svojim nastavnicima. Nastavu su pohađali u školi u Bribiru. Učitelji su radili s oko 70 posto učenika do **30. ožujka 1992.** g. jer su ostali otišli svojoj rodbini u Karlovac, Zagreb i drugdje. Vrativši se u Brinje, započeli su u trećem obrazovnom razdoblju pohađati nastavu u svojoj školi. Nastava je održavana po skraćenom programu. Nakon stjecanja sigurnosnih uvjeta svi se vraćaju u svoja obitavališta. Od toga vremena pohađaju nastavu učenici V.-VIII. razreda iz Stajnice i Križpolja u Brinju, putujući autobusom. Ovoj školi kao matičnoj pripada i područna škola u Stajnici. U Stajnici i Jezeranama nastava se i dalje izvodi do četvrtog razreda. Školske godine **2001/02.** nastavu u Stajnici pohađaju samo četiri učenika. U prvi razred nije upisan niti jedan, a u cijeloj općini Brinje zabilježeno je 457 učenika.

Treba spomenuti da je nakon 40 godina izгона vjeronauka iz škole obnovljena vjeronaučna pouka, koju izvode župnici. Tu nastavu pohađaju svi rimokatolički đaci.

Djelovanje Matice hrvatske

U svome jednoipostoljetnom trajanju Matica hrvatska (MH) bila je svojim djelovanjem nazočna u Brinju i okolici. Moramo odmah reći da su nam podaci o tome vrlo manjkavi, tj, raspoložemo samo imenima članova u brinjskom kraju u razdoblju od sredine 70-ih godina prošlog pa do početka 40-ih godina ovog stoljeća. Sadržaj toga rada, kojega je zacijelo bilo, ostaje nam zasad nepoznat.

Prema podacima iz izvještaja središnjice MH u Zagrebu, u Brinju se Ogranak MH bilježi od 1877. g., te se postojanje ove najstarije hrvatske kulturne ustanove tamo može pratiti sve do 1942. g. Naime, za navedene dvije međašne godine te one između njih zna se tko je bio povjerenik te članstvo. Od povjerenika MH u Brinju zabilježen je **Božo Mihovilić**, župnik u Stajnici. Valja istaći da su mnoge škole u brinjskom kraju, kao ustanove, bile učlanjene u MH. To se odnosi i na školu u Stajnici. Velik broj članstva potjecao je iz redova tamošnjeg svećenstva, koji su uz pastvu bili djelatni i u promicanju hrvatske kulture. Tako bilježimo i **Antuna Šprajca**, upravitelja župe u Stajnici. Iz učiteljskog staleža zabilježena je **Ančica Murković**. Od ljudi iz drugih zanimanja i zvanja, članovi su bili **Marko Mesić**, umir. kapetan, **Joso Murković**, posjednik u Stajnici i drugi.

Naučnici i pitomci “Hrvatskog radiše” iz Stajnice

Između svjetskih ratova postojala je jedna socijalna i gospodarska institucija čiji je glavni cilj bio promicanje i usavršavanje rada i narodnog gospodarstva, te odgoj, izobrazba, osposobljavanje i namještanje mladih ljudi, prvenstveno lošeg materijalnog stanja iz pasivnih krajeva. To je bio “**Hrvatski radiša**”. Kroz ovu instituciju prošao je značajan broj i stajničkih

mladića. Nastao je 1903. godine kao protuteža sličnoj srpskoj organizaciji - "Privredniku". "Hrvatski radiša" kao osebjuna povijesna pojava na hrvatskom prostoru, te njegova uloga, djelovanje i značenje u povijesnom, društvenom, ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturnom još uvijek nije u dovoljnoj mjeri znanstveno obrađen.

Za brinjsko područje provedena su istraživanja od strane mr. Željka Holjevca, koja su nam poslužila za prezentiranje uloge "Radiše" na stajničkom području. Iz ovog materijala možemo zaključiti da je interes na području Stajnice za ovakvim vidom školovanja i rješavanja egzistencije bio dosta značajan. To najbolje potvrđuju naprijed navedeni podaci o broju polaznika. No, krenimo redom:

Tijekom 1924. godine imamo namještene naučnike iz Stajnice: **Joso Petrović**, **Petar Sertić** i **Franjo Dumenčić** kao kovači, **Tomo Perković** kao pekar i **Josip Krznarić** kao soboslikar.

Tijekom 1925. godine namještene su naučnici **Nikola Sertić** kao trgovac i **Mate Mesić** kao krojač.

Tijekom 1926. godine namještene su naučnici **Marko Vuković** kao trgovac, **Mijo Perković** kao postolar i **Filip Perković** kao kovač.

Tijekom 1927. godine namještene su naučnici **Mile Sertić** kao strojobravar, **Mate Perković** kao krojač, **Mile Vuković** kao stolar i **Ivan Perković** kao trgovac.

Tijekom 1928. godine namještene su naučnici **Petar Vučetić** kao kovač, **Ivan Perković** kao trgovac i **Ivan Šprajc** kao kovač.

Tijekom 1929. godine namještene su naučnici **Jure Mesić** kao trgovac, **Pave Rajković** kao knjižar, **Mate Sertić** kao stolar i **Jure Vuković** kao kovač.

Tijekom 1930. godine namještene su naučnici: **Filip Perković** i **Ivan Trtanj** kao krojači, **Marko Vuković** kao trgovac i **Mijo Perković** kao postolar.

Tijekom 1931. godine namještene su naučnici: **Tomo Sertić** kao bravar i **Petar Vuković** kao strojobravar.

Tijekom 1932. godine namještene su naučnici: **Jure Mesić** kao trgovac, **Petar Vučetić** i **Ivan Radinčić** kao kovači.

U listu "Hrvatski radiša", broj 17-18 od 15. rujna 1933. godine objavljen je zanimljiv članak o konviktu u Donjem Miholjcu i posebno odabranim dječacima koji su u njega upućeni preko Hrvatskog radiše, da se "...u internatu i u građanskoj školi spremaju da postanu jedanput u životu naši čestiti i prvorazredni privrednici". Među njima bio je i **Miroslav Sertić** iz Stajnice. On je uspio ući u taj dom kao jedan od 15 najboljih i najprobranijih dječaka s izuzetnim ocjenama, duševno dobro razvijen, naročitom voljom za postizanje zvanja i drugim predispozicijama. Uspjeh vrijedan svake pohvale.

Tijekom 1935. godine namještene su naučnici: **Mile Sertić** kao krojač, **Ivan** i **Tomo Sertić** kao bravari i **Petar Vuković** kao strojobravar.

Tijekom 1936. godine namještene su naučnici: **Ivan Sertić** kao kobasičar, **Ivan Radinčić** kao tapetar, **Ivan Murković** kao strojobravar i **Mato Perković** kao postolar.

Tijekom 1937. godine namješten je naučnik **Tomo Rajković** kao trgovac.

Tijekom 1939. godine namještene su naučnici: **Tomo Rajković** kao trgovac i **Ivan Perković** kao dimnjačar.

Tijekom 1940. godine namještene su naučnici: **Petar Perković** kao trgovac, **Ivan Sertić** kao kobasičar, **Stjepan Sertić** kao krojač i **Mate Perković** kao postolar.

Tijekom 1941. godine namješten je naučnik **Mate Vuković** kao stolar.

Tijekom 1942. godine namještene su naučnici: **Tomo Murković** kao bravar **Lojze Vuković** kao postolar.

Iz navedenog pregleda vidljivo je da je ne mali broj naučnika iz Stajnice stekao preko Hrvatskog radiše neophodna stručna znanja što im je otvorilo put prema uspjehu u životu. Zasiurno je taj broj nešto veći od navedenog, jer nisu zabilježeni svi slučajevi. Zbog nemogućnosti obrade svih relevantnih podataka ne može se sagledati stvaran broj polaznika iz Stajnice, ali navedeni podaci potvrđuju pretpostavke o njihovom značajnom broju. Neka i ovi dragocjeni podaci uđu u povijest.

Literatura:

Stjepan Krpan: *Brinjski kraj u prošlosti i sadašnjosti,*

Antun Cuvaj: *Građa za povijest školstva IV, Zagreb 1910.*

Milan Kranjčević: *Provedba velikosrpske ideologije na primjeru Osnovne škole u Švici od 1918. - 1940., Grad Otočac 6/2001. Dokumentacija Hrvatskog školskog muzeja iz Zagreba,*

Željko Holjevac, *Osposobljeni i namješteni naučnici i pitomci Hrvatskog radiše iz brinjskog kraja od 1923. do 1944. godine (neobjavljeni rad)*

Kazivači:

Marija Movrić,

Nikola Mesić-Perković,

Anica i Tomo Šprajc,

Zora Bujanović, rođ. Rajković,

Dragica Tominac,

Jurica Sertić,

Zvonko Dumenčić,

Mile Tominac «Lukin»